

Török Lajos

Magyar krimik küszöbhelyzetben

(Mág Bertalan utolsó pályaszakasza)*

Mág Bertalan a Kádár-kori bűnügyi irodalom egyik legnépszerűbb szerzője volt. Az 1966-ban nyugállományba vonult nyomozótisztnek 1969-től 2001-ben bekövetkezett haláláig tartó írói pályáján több tucat regénye, elbeszélése és visszaemlékezése látott napvilágot. Ő alkotta meg a szocialista detektív azon típusát, akinek habitusát nemcsak a politikai rezsim iránti lojalitása, hanem a nyomozói munkában elért sikerei és szakmai profizmusa is meghatározta. Amikor a szerző szögre akasztotta fegyverét, a két évtizedes pályáján felhalmozódott emlékek feldolgozásába kezdett. Művei hibrid alkotások: egy nyomozó memoárjai, a Kádár-kori rendvédelem mindennapjaiba kalauzoló dokumentarista művek és a rendőrségi regény¹ szocialista modelljét képviselő szövegek. Nemcsak egy politikai rendszer bűnüldözésének mindennapjaiba nyújtanak betekintést, de a detektívtörténet műfaji mintáival is mutatnak némi rokonságot. Mág univerzumában a nyomozó a szocializmus kori rendvédelem intézményrendszerének megbecsült tagja, és egy élet és vagyon elleni bűncselekmények felderítésével megbízott csoport vezetője. A nyomozásairól szóló napló- vagy emlékiratszerű írások egyszerre adnak tanúbizonyságot kriminalisztikai iskolázottságáról, szervezőképességéről, munkatársai iránti felelősségéről és empátiájáról.

A nagyrészt nyomozati anyagokon alapuló bűnügyi történeteket író Mág népszerűségének fénykora az 1970-es és az 1980-as évekre esett. Ebben az időszakban szinte évenként publikált egy-egy kötetet (olykor kettőt-hármat is), s a korabeli sajtó is rendszeresen hírt adott művei megjelenéséről, emellett több alkalommal is készült vele rövidebb-hosszabb interjú. Közismertsége jelentős szerepet játszott abban, hogy munkásságát még a rendszerváltást követő évtizedben is komoly érdeklődés övezte. A szerző 1990 és 2001 között tucatnyi könyvet publikált. Ebből a korpuszból két sorozatot érdemes kiemelni. Az egyik Mág 1991 és 1994 között megjelent önéletrajzi trilógiája,² a másik pedig az élet-

* A tanulmány első megjelenése: Török Lajos, *Magyar krimik küszöbhelyzetben*, Szépirodalmi Figyelő, 2025/2, 69–81.

¹ Ezzel a műfaji besorolással először Varga Bálint próbálkozott. Lásd: VARGA Bálint, *Magádetektívek*, Budapest, Agave, 2005, 302.

² MÁG Bertalan, *A színésznő halála*, Budapest, Nótárius, 1991., Uő, *Az amatőr bankrabló*, Budapest, Nótárius, 1993., Uő, *Az utolsó nyomozás*, Budapest, Nótárius, 1994.

művet lezáró, hat darabból álló regényciklus.³ Az előbbivel egy korábbi írásomban már foglalkoztam.⁴ Abban az elemzésben az önéletrajzt összevettem a szerző Kádár-kori autobiografikus íásaival. Mág többször is próbát tett nyomozói pályájának elbeszélésével. A korábbi – az 1970-es évek végén publikált – kísérletben egy olyan detektív karriertörténetet vázolja, akinek sikereiben döntő szerepet játszott a kommunista rezsim iránti töretlen lojalitása, a későbbi viszont egy olyan rendőrtiszt arcképét rajzolja meg, aki a Rákosi-éra és a kádári diktatúra belügyi rendszerének konfliktusokkal terhelt légkörében dolgozik. Mág itt már olyan figura, akinek mindennapi munkáját megkeserítik a tehetségtelen kommunista felettesek és a korrupció pártvezetése. Míg a korábbi változatban a nyomozó a pártállami rendszer elismert tagja, addig az utóbbiban annak kemény hangú kritikusa.

Arra a kérdésre, hogy miért is vállalkozott a szerző nyolcvan esztendőskorában saját múltja újraírására, nehéz volna egyértelmű választ adni. Ha rosszindulatú akarnék lenni, azt mondhatnám, hogy a túlélésért: az egykori detektív és író ezt a megoldást választotta annak érdekében, hogy egykori népszerűségét a megváltozott politikai viszonyok között is megőrizhesse. Ha viszont jóindulattal közelítenék ehhez a kérdéshez, azt feltételezhetném, hogy Mág a Kádár-rezsim bukásával végre megkapta az esélyt arra, hogy mindazokról a rendszerszintű és személyes problémákról, konfliktusokról és traumákról számot adhasson, amelyekről korábban nem beszélhetett. Az első alternatíva alapján a későbbi, a második alapján viszont a korábbi önéletrajzt kellene hamisnak tekintenünk.

Ha a Mág-életmű utolsó periódusának termését bűnügyi irodalomként olvassuk, szükségtelen annak eldöntése, hogy az önéletrajzok hitelesek-e vagy valótlanok. Ám ha műfajspecifikus vizsgálódásba bocsátkozunk, komoly nehézségekkel kell szembenoznünk. Azt még az elmúlt két évtizedben keletkezett, a szocializmus kori bűnügyi irodalommal foglalkozó csekély számú szakirodalmi próbálkozások sem vonják kétségbe, hogy Mág a „szocialista krimi” egyik legmeghatározóbb szerzője volt. Varga Bálint *Magádetektívek* című könyvében – ahogy arra korábban már utaltam – a Kádár-kori „rendőrségi krimi” zsánerére fókuszálva Berkesivel és Szamos Rudolffal együtt említi az író, Bánki Évának pedig a hard-boiled-hagyomány honi képviselőit kutatva terelődik a figyelme a szerzőre. Bánki kiemeli, hogy Mág művei a műfaj nemzetközi kánonjához mérve eléggé színvonalatlan alkotások.⁵ Szilágyi Zsófia viszont még ennél is kritikusabb álláspontot képvisel, amikor kijelenti: „Mág Bertalant például szinte büntetés olvasni...”⁶

³ A ciklus darabjai időrendi sorrendben a következők: MÁG Bertalan, *A selyemsálas úr*, Nótárius, Budapest, 1996., Uő, *Esőben jár a halál*, Budapest, Nótárius, 1997., Uő, *Halálos utazás*, Budapest, Nótárius, 1998., Uő, *Halál a síneken*, Budapest, Nótárius, 1999., Uő, *A harmadik gyilkosság*, Budapest, Nótárius, 2000., Uő, *A Főthy-villa titka*, Budapest, Nótárius, 2001.

⁴ Vö. Török Lajos, „Rendszerváltás” a szocialista detektívtörténetben, Szépirodalmi Figyelő, 2020/5, 42–52.

⁵ BÁNKI Éva, „A meghalni nem tudó bűn”: Hard-boiled-hagyomány a magyar irodalomban = *Lepipálva: Tanulmányok a krimiről*, szerk. BENYOVSZKY Krisztián, H. NAGY Péter, Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2009, 90–96.

⁶ HORVÁTH Csaba, SZILÁGYI Zsófia, A bűn kívülről jön: Beszélgetés a szocialista magyar krimiről, *Kalligram*,

Az életmű műfaj történeti státuszára vagy színvonalára vonatkozó megfigyelések az író 1990 előtti munkásságára vonatkoznak. Ez persze nem jelenti azt, hogy a fenti javaslatok és értékítéletek ne lennének érvényesek Mág kései pályaszakaszára is. Varga és Bánki műfaji besorolása és e besorolással kapcsolatos fenntartásai ennek a periódusnak a termésére vonatkozóan sem igazán cáfolhatók. Szilágyi Zsófia megjegyzése pedig egy olyan értékítélet, amelyet az az olvasó is bátran megfogalmazhat(na), aki – Szilágyihoz hasonlóan – a detektívtörténet nemzetközi klasszikusainak színvonalát kéri számon az életmű 1990 utáni darabjain.

Az előbbi szakirodalmi példák azt sugallják, hogy Mág rendszerváltás előtti és utáni írásgyakorlata több szempontból is a folytonosság jegyében értelmezhető. Azok az eltérések azonban, amelyekre okfejtésem első néhány bekezdésében utaltam, korántsem mutatnak ilyen összhangot az életmű két periódusa között. Már csak az a kérdés, hogy az újraírt Mág-önéletrajzzal megalapozott pályaszakasznak lehet-e bármifajta jelentősége a magyar krimi történetének kutatásában. Abban valószínűleg minden honi krimiolvasó egyetértene, hogy Mág életművének feldolgozása nélkül a honi bűnügyi irodalom históriája nem írható meg. Emellett abban is konszenzus lenne, hogy a szerző a szakirodalomban gyakran használt, „szocialista” vagy „Kádár-kori” kifejezésekkel megnevezett krimi történeti korszak képviselői között kaphat helyet. Az azonban, hogy az életmű egy része a rendszerváltás utáni évtizedben keletkezett, valamelyest elbizonytalaníthatja a kutatót. Mivel a „Kádár-kori” kifejezés pontos kronológiai határokat jelöl ki, használata ebben az esetben megtévesztő lehet. Ha viszont a „szocialista” szóval jelölt periodizációs alakzatot részesítjük előnyben, akkor a Mág-életmű lezárásának dátumáig (2001) kellene meghosszabbítani a korszakhatárt.

A kései Mág-szövegek hovatarozásának zavarba ejtő dilemmáját tovább bonyolíthatja, hogy az írói pálya lezárulása és – a honi irodalomkritika csaknem egyöntetű véleménye szerint a magyar krimi meg- vagy újjáteremtő – Kondor Vilmos első regényének (*Budapest Noir*) megjelenése (2008) között csupán hét esztendő telt el. Innen nézve az a demarkációs vonal, amelyet a műfaj honi hagyománya és a Kondor fellépésétől számított jelene közé húz a *Budapest*-ciklus szerzőjének kezdeményező szerepét hangoztató szakirodalom, valószínűleg revízióra szorul. Az az állítás tehát, hogy „[a] rendszerváltás után a magyar krimi még az addiginál is kevesebb életjelet produkált”,⁷ vagy a műfaj 1989 előtti termése iránti diszkurzív ellenszenvből, vagy ismerethiányból, vagy pedig abból a meggyőződésből eredeztethető, hogy a zsáner huszadik század végi képviselői semmi jelentőset nem alkottak.

A fenti okfejtésből levonhatnánk azt a következtetést, hogy Mág kései munkássága egy magyar krimi történeti szempontból nem létező vagy periférikus időszakban

2009/7-8, 115.

⁷ DECZKI Sarolta, Nyomoznak a csajok, *Helikon*, 2023/1, 135.

született. Ezt azonban éppen az olvasót e következtetés levonására ösztönző recepció cáfolja, ugyanis egy olyan művet igyekszik a műfaj honi hagyományába beemelni, amelynek keletkezése időben egybeesik Mág utolsó regényciklusának debütálásával.⁸ Tar Sándornak a magyar krimi Kondor előtti kánonjában (is) méltán helyet érdemlő *Szürke galamb* (1996) című „bűnregény”-e így afféle fehér hollóként képviseli a műfajnak a rendszerváltás és a *Budapest Noir* közötti átmeneti időszakát.

Távol áll tőlem, hogy Tar művéhez mérjem Mág kései alkotásait. Azt azonban meg kell jegyeznem, hogy az egykori nyomozótiszt utolsó regényciklusának még az életmű színvonalával kapcsolatos kételyek ellenére is nagyobb a krimitörténeti relevanciája, mint Tar műfaji szempontból bizonytalan besorolású alkotásának. Ha Mág utolsó pályaszakaszának darabjai semmiben sem különböznenek a szerző 1990 előtti írásgyakorlatától, joggal tekinthetnénk azt egy szocializmus kori detektív olyan önismétlő visszaemlékezéseinek, amelyek csupán terjedelmileg gazdagítják szerzőjük munkásságát. Ám ez a feltételezés csak részben állja meg a helyét. Miközben a gondolatmenetünk első bekezdéseiben kiemelt önéletrajzi trilógia valóban további esetekkel bővíti az egykori nyomozótiszt autobiográfiáját, le is bontja a kommunista detektívnek a Kádár-korban Mág köré épült mítoszt, s ezzel párhuzamosan megalkotja a korábbi önarcképpel már nem kompatibilis, a rezsimmel már egyáltalán nem rokonszenvező, *horribile dictu* renitens „szocialista” nyomozó figuráját. Ezzel a sajátos „fordulattal” a szerző egy olyan műfajváltozatot is létrehoz, amely a Kádár-kor fullasztó levegőjétől megszabadult, ám annak népszerű irodalmától továbbra sem idegenkedő honi krimiolvasó számára is fogyaszthatóvá válik.

Mág önéletrajzi trilógiájával a visszaemlékezésekből táplálkozó írói pálya akár be is fejeződhetett volna. A széria utolsó kötetének zárófejezete a nyomozó nyugállományba vonulásáról szól, s ezzel a befejezéssel azt sugallja, hogy a detektív története tovább már nem írható. A kötet és annak utolsó fejezete ugyanazt a címet viseli (*Az utolsó nyomozás*), ám az utóbbi végére Mág kérdőjelet tett. Így a paratextusok közti modalitásváltás következtében a sztori egyszerre keltheti az olvasóban a lezártság és a folytathatóság illúzióját. A Mág-univerzumra egyébként is jellemző egyfajta nyitottság. Nemcsak a szerző könyveiben található esetek, de a kötetek sorrendisége sem követi a kronológiát. Míg a szerző a pálya kezdetét és végét szinte dátumszerű pontossággal jelöli ki, a két esemény közti idő számtalan fejezettel tölthető fel. Emiatt joggal támadhat a teljes életművet ismerő átlagolvasóban az a gyanú, hogy a nyomozói munka alig több mint két évtizedébe talán bele sem férhetett az az eset- és emlékhalom, amelyről az egykori detektív könyvei beszámolnak. Ebből a gyanúból pedig rögtön adódhat a kérdés: elképzelhető, hogy Mág műveiben nemcsak nyomozati anyagokkal dokumentálható, hanem kitalált történetek is lehetnek? Azt hiszem, erre ma már nem kaphatnánk egyértelmű választ.

⁸ Vö. BÁNKI, *i. m.*, 97–106., DECZKI, *i. m.*, 135.

E kérdés felvetésével valójában most az a célom, hogy átvezessem gondolatmenetemet Mág utolsó pályaszakaszának záróepizódjához, a korábban már említett hatkötetes regényciklushoz. Hogy regényciklusnak nevezem ezt a féltucatnyi alkotást, nem nyelvbotlás, ugyanis a széria első darabjának – amely a többihez hasonlóan egyetlen cselekményszálra épül – kivételével minden kötet címdolalán a „bűnügyi regény” műfaji megjelölés olvasható. Efféle poétikai „gesztust” a szerző korábban sosem tett. Sőt... Írói pályája kezdetétől egészen a sorozat előtt befejeződő önéletrajzi ciklusig több alkalommal is felhívta a figyelmet arra, hogy írásainak semmi köze a krimihez. E konzekvens álláspontra két példát idéznék. Mág első, 1969-ben megjelent *Nyomon a Mág-csoport* című könyvének nyitófejezetében egy vele készült interjú végén – elhatárolva saját szövegeit a bűnügyi irodalomtól – kijelenti: „nem szívesen keverem össze [...] a megtörtént bűncselekményeket a manapság oly divatos »krimi«-vel. A bűnügyi történetek [...] nyomozói szempontból, túlnyomó többségükben igen silányak. Kiált belőlük a műviség, a csináltság. S ez csak az egyik hibájuk. A másik, hogy bűnügyi logikai szempontból többnyire zagyalékok. De hát a céljuk nem más, mint az olvasó kedélyének izgalmi állapotba hozása. Ezt a célt elérhetik, de [...] ennél többet nem.”⁹ Huszonöt esztendővel később, *Az utolsó nyomozás* szerzői előszavában pedig az olvasóknak címzett figyelmeztetésében így fogalmaz: „A rendőri munkában járatlan és a jó krimiken nevelődött emberek azt képzelik, hogy a nyomozók egytől egyig Sherlock Holmesok, akik kizárólag Hasfelmetsző Jackek elfogásán fáradoznak. Ez nem így van. A rendőri munka túlnyomó többségét a szürke történetek teszik ki, amelyeknek a kibogozása, a tettes elfogása ugyanannyi fáradsággal jár, mintha a Bostoni Rémet üldöznénk.”¹⁰

A bűnügyi irodalom színvonaltalanságát hangoztató és a Mág-történetek iránt vonzódó, ám a krimi klasszikusaiból (is) táplálkozó olvasót kijózanodásra ösztönző szavak után meglepőnek tűnhet, hogy az írói pálya épp annak utolsó éveiben vesz fordulatot. Ez a fordulat azonban nem nevezhető oly élesnek, mint ahogy azt az életművet záró alkotások paratextuális intenciói és az idézett vallomások mögötti szándékok közti ellentét sugallja. Az önéletrajzi trilógia – függetlenül attól, hogy mit tartalmaz a zárodarabjából vett fenti idézet – nem csupán újra- vagy átírja Mág autobiografikus diskurzusát, de elő is készíti a hatkötetes regényciklust. Bár az egyes szám első személyű – Mág Bertalan nevű – detektív továbbra is a Kádár-kori bűnildőzés hivatalos képviselője, személyisége már az önéletrajzi ciklusban megkonstruált én mintázataiból táplálkozik: a rendszer iránti egykori lojalitására utaló vonások eltűnnek, a rezsimit kritizáló szólamai viszont – változó intenzitással ugyan, de – behálózják a bűnesetek felderítésére fókuszáló elbeszéléseket. Ebből a szempontból tehát az önéletrajz folytatása is lehet a széria. Azt, hogy mégsem vehetjük egy kalap alá a két ciklust, nemcsak

⁹ Mág Bertalan, *Nyomon a Mág-csoport*, Budapest, Magvető, 1969, 12.

¹⁰ Uő, *Az utolsó nyomozás*, 13.

a szerző eltérő műfaji intenciói igazolhatják, hanem a kései autobiográfiának és a hat regénynek Mág korábbi munkásságához fűződő viszonyában tapasztalható eltérések is. Míg az önéletrajzi ciklusban a szerző egyetlen célja saját múltjának újraírása, addig a regényszéria nemcsak az így meg- vagy rekonstruált múltat bővíti újabb fejezetekkel, de párbeszédet kezdeményez a paratextusokban megjelölt műfaji hagyománnyal is.

Ezt a dialógusszükségletet néhány, a klasszikus és a hard-boiled krimikből ismert klisé és motívum integrálására irányuló kísérletként tudnám jellemezni. Azért használom a kísérlet szót, mert úgy vélem, hogy az így létrejött, krimitörténeti szempontból hibrid alkotásokban a szerzőnek – minden erőfeszítése ellenére – nem igazán sikerült ötvöznie a korábbi munkásságához köthető szocialista, illetve a bűnügyi irodalom nemzetközi klasszikusai (Conan Doyle, Agatha Christie és Raymond Chandler) által képviselt műfaji hagyományt. Ez az értékítélet azonban nem zárja ki, hogy közelebből is szemügyre vegyük, hogyan működik a regények „zsánerkeverő” praxisa. E gyakorlatnak ugyanis – függetlenül attól, hogy sikeres volt, vagy sem – a magyar krimi történetének jelenkori (vagy jövőbeli) kutatása szempontjából lehet némi relevanciája. Ha ugyanis a regényciklussal a szerző valóban átlépi azt a demarkációs vonalat, amelyet korábban idézett vallomásaiban maga húzott saját bűnügyi történetei és a krimi közé, akkor életművének műfajtörténeti státuszát is érdemes (volna) újragondolni. Az írói pálya zárószakaszában megjelent regényei ugyanis nemcsak a Kádár-kori bűnügyi irodalom utolsó, hanem az ezredforduló utáni esztendőktől számított kortárs magyar irodalom első fecskéi is lehetnének. Két évtizedes távlatból szemlélve egyébként az a hét esztendő sem tűnik már soknak, amely *A Főthly-villa titkát* és a *Budapest Noirt* egymástól elválasztja.

Ahogy azt már korábban említettem, a széria első darabja, *A selyemsálas úr* (1996) paratextusában a szerző még nem tünteti fel a „bűnügyi regény” terminust. Ennek oka valószínűleg az, hogy a hat mű közül ez az, amelyik leginkább igyekszik a Mág korábbi munkásságára jellemző dokumentarizmus illúzióját kelteni. A regény sztorija ugyanis mélyen beágyazódik annak a kornak a politikai kontextusába, amelyben lezajlik. A mű cselekménye hat hónappal Sztálin halála után, 1953 szeptemberében és októberében játszódik. Mág és csapata egy lapszerkesztő meggyilkolásának ügyében nyomoz. A nyomozás során kiderül, hogy a férfi egyik lánya még 1945-ben eltűnt, s feltételezhető, hogy gyilkosság áldozata lett. Életéről annyit tudni, hogy a háború utolsó éveiben prostituált volt, s beleszeretett egy német katonatisztbe, akitől gyermeket várt. Új életet akart kezdeni a tiszttel, ám e tervét a futtatója minden eszközzel próbálta meggátolni. A német férfi Budapest ostromakor halálos sebet kapott. Még halála előtt megajándékozta a lányt egy ékszerekkel teli ládikával. Ezt a prostituált apjának, a lapszerkesztőnek adta, aki azt elrejtette. Mág és csapata kideríti, hogy az áldozat meggyilkolásának indítéka a kincs megszerzése lehetett. A nyomozás során a detektív látóterébe kerülnek a szerkesztő családtagjai és eltűnt lányának egykori futtatója is. A gyilkos utáni hajsza közben Mág interpretálásában betekintést kapunk a sztálinista politikai modell megrendülésével

látszólag a konszolidáció útjára lépő Rákosi-rezsim mindennapjaiba. A dokumentarizmus szándéka döntően ennek a történelmi háttérnek a kidolgozásában érzékelhető. Az ügy felderítésének folyamatát rendre megszakítják a rezsim politikai torzulásait dokumentáló hírek. Ezekről vagy Mág munkatársaitól értesülünk, vagy magától a csoportvezető detektívtől, aki szorgalmasan olvassa a Szabad Népet, s néhány fontos híren megakad a szeme. A visszaemlékező elbeszélő szinte naptárszerű pontossággal datálja ezeket az adatokat. Olyannyira hitelesek hivatkozásai, hogy jelentős részük visszakereshető a kérdéses napilap vonatkozó számaiban. A nyomozócsoport mindennapjaiba fonódó közéleti beszámolókra a kollégák gyakran kritikus hangnemben reflektálnak. Ahogy Mág, úgy a munkatársai sem igazán bíznak a rezsim felülről vezérelt konszolidálásának sikerességében. Míg Mág felettesei efféle kritikai megjegyzéseket gyakran osztanak meg beosztottjukkal, addig az évek során szakmailag és emberileg is összekovácsolódott nyomozócsoport tagjai csak egymás közt vitatják meg a közélet aktuális kérdéseit.

A ciklus további darabjai már az 1960-as évekbe, a kádári konszolidáció esztendeibe vezetik az olvasót. Emiatt a regényekben a rezsim politikai torzulásairól már alig esik szó. Az egyetlen, kiemelten kezelt téma a nyomozócsoport tagjai közti viták során – az *Esőben jár a halál* és *A Főthy-villa titka* lapjain olvashatunk erről többször is – az 1968-ban bevezetendő és a rezsim gazdasági reformjaként hirdetett „új gazdasági mechanizmus” programja. Mág figyelme egyébként a politikáról a társadalom mindennapjait érintő nehézségekre terelődik, ám ahogy az előbbi témát, úgy ezeket sem építi be a szerző a bűnesetekre fókuszáló narratívába. Korábbi műveihez képest a regényciklus elbeszélőjét sokkal személyesebb hangnem jellemzi. A Kádár-korban íródott Mág-szövegekben a nyomozó kizárólag a rezsim hivatali rendszerének fogaskereke. Mindaz, amit tesz, mond és gondol, ennek a szerepnek van alárendelve. A kései szériában a nyomozó jellemrajza többször átlépi e szerep határait. Mág itt nem pusztán a munkáját felelősséggel végző detektív, hanem olyan ember is, akinek mentális egészségére kedvezőtlen hatással vannak a rendszer haszonélvezőiből álló felettesek, s akinek lelki békéjét megbolygatják az elkövetett gyilkosságok szörnyűségei. Mindemelllett gyermekkori traumáiról, tragédiáiról is megemlékezik, beavatva ezzel az olvasót életének olyan periódusaiba is, amelyek mindaddig hiányoztak önéletrajzaiból.

Az utolsó öt kötet megjelenésének sorrendjében haladva a sztorik a következő időintervallumokban játszódnak: az *Esőben jár a halál* 1967 szeptemberében és októberében, a *Halálos utazás* 1965 májusában, a *Halál a síneken* 1966 augusztusában, *A harmadik gyilkosság* 1962 júniusában, *A Főthy-villa titka* pedig 1968 márciusában és áprilisában. A felsorolásból két következtetést vonhatunk le. Először: a regények megjelenésének és cselekményének kronológiai rendje nem egyezik. Ez Mág korábbi írásgyakorlatának ismeretében nem meglepetés, hiszen – ahogy arra már a fentiekben utaltam – a szerző 1990 előtti műveiben sem alkalmazta a linearitás elvét. Másodszor: az öt regény közül három olyan is akad, amelynek cselekménye már akkor játszódik, amikor az író befejezte

rendőrtisztí pályáját. Mág 1966 júniusában nyugállományba vonult,¹¹ s így az *Esőben jár a halál*, a *Halál a síneken* és *A Főthy-villa titka* semmi esetre sem vezethető vissza valós eseményekre. Bár a többi regény történései kronológiailag elhelyezhetők a nyomozó aktív korszakában, erős a gyanúm, hogy azok sem megtörtént bűnügyeket dolgoznak fel. Az öt könyvből ugyanis négy – *A Főthy-villa titka* számít kivételnek – kegyetlen sorozatgyilkosokról szól. Az *Esőben jár a halál* és a *Halál a síneken* szexuális indíttatásból nőket gyilkoló – az utóbbiban guillotine-nal lefejező – férfiak, a *Halálos utazás* egy rituális gyilkosságokat elkövető sátánista szökött rab, *A harmadik gyilkosság* pedig nyereségvágyból elkövetett emberölések elkövetői utáni hajszáról szól.

A felsoroltakhoz hasonló, a gyilkosságok módját és motivációit tekintve még a korabeli jogszabályok szerint „különös kegyetlenséggel elkövetett” emberölési eseteknél is bizarrabb és extrémebb példákra sem Mág korábbi életművében, sem pedig a cselekmények idejével kronológiailag azonos időszakban megjelent honi orgánumban és belügyminisztériumi közlönyökben nem találhatunk utalást. Az említett regények tehát két szempontból is felfüggesztik a Mág korábbi munkásságára jellemző dokumentarizmus elvét: olyan történeteket tartalmaznak, amelyek sem a szerzővel nem történ(het)tek meg aktív nyomozóként, sem pedig az 1960-as évek Magyarországon nem es(het)tek meg. Innen nézve válik fontossá a művek paratextusaiban található „bűnügyi regény” kifejezés. Ennek használatával ugyanis Mág valószínűleg azt igyekszik az olvasó tudtára adni, hogy könyvei már nem megtörtént, hanem kitalált bűnügyekről szólnak.

Ahogy azt már korábban említettem, az öt utolsó regény paratextusai a krimihagyománnyal való párbeszéd auktoriális szükségletére hívják fel a figyelmet. A művek ismeretében azonban e szándék megvalósulása csak fenntartásokkal nevezhető sikeresnek. Hogy a nyomozótisztnek a krimivel szembeni kifogásait tartalmazó korábbi vallomását idézzem, a bűnügyi irodalom hagyományából eredeztethető klisék és az annak emlékére idéző allúziók nem illeszkednek organikusan a zsáner szocialista modelljéből táplálkozó regényciklus világába. S ha nem is „kiált belőlük”, de érződik rajtuk „a műviség, a csináltság”. Olyan hatáselemekről van szó, amelyek célja nem lehet több, „mint az olvasó kedélyének izgalmi állapotba hozása”. Nézzünk néhány példát...

Mág kései regényeiben a főhős és más szereplők is előszeretettel hivatkoznak a krimi klasszikusai által megteremtett figurákra. Már *A selyemsálas úrban* találhatunk erre példát: Szabó Teri, a nyomozócsoporthoz csinos, fiatal tagja elakad egy ügyben, s főnöke segítségét kéri. Mág hasznos tanáccsal ajándékozza meg a lányt, aki így dicséri felettesét: „Főnök, győzelem! [...] Maga egy Sherlock Holmes, az ötletével átbillentette az ügyet a holtpontra.”¹² Ugyanezt a dicséretet kapja Mág egy osztrák detektívtől az *Esőben jár a halál* egyik jelenetében is. Conan Doyle hőséneke neve más kontextusban is többször

¹¹ Vö. CSIZMADIA György, Egy nyomozótiszt portréjához, *Magyar Rendőr*, 1966. június 23., 12.

¹² MÁG, *A selyemsálas úr*, 117.

felbukkan, de jóval gyakrabban találkozunk Simenon népszerű figurájának, Maigret felügyelőnek a nevével. A *Halálos utazás*ban, miután a gyilkos elnyeri méltó büntetését, így dicséri Mágot a főnöke: „A miniszter a legjobb kívánságait küldi neked, Becikém, s valami olyat is mondott, hogy nagy vagy, mint Maigret felügyelő.”¹³ A *harmadik gyilkosság* egyik polgári szereplője – egy budapesti gimnázium igazgatónője – pedig így hízeleg Mágnak: „Ebben a kalapban, istenemre mondom, szakasztott olyan, mint Maigret felügyelő.”¹⁴ Előfordul az is, hogy az előbb említett detektívregényhősök nevei együtt szerepelnek. Ugyancsak a *Halálos utazás*ban hangzik el Mág szájából egy születésnapját ünneplő fiatal kollégájának címzett jóindulatú figyelmeztetés: „azt kívánom neki, próbáljon inkább olyanná lenni, mint Sherlock Holmes vagy mint Maigret, ezek az igazi példaképek, még ha irodalmi alakok is.”¹⁵ A Sherlock Holmes- és Maigret-allúziók idézői a fenti példákban – különösen az utolsóban – minden bizonnyal tisztában vannak a citált alakok fiktív eredetével, vagyis a fenti esetekben – ha tréfás hasonlatokról van szó – a nevek használói nem keverik össze saját valóságukat Conan Doyle és Simenon világával.

Vannak azonban olyan esetek, amelyek fikció és valóság efféle megkülönböztetését felfüggesztik. Erre a változatra is hoznék egy példát. Az *Esőben jár a halál* egyik jelenetében Mág kollégája javaslatot tesz a gyilkos elfogásának módjára. Mág ezt szakmailag megalapozatlannak tartja, s megjegyzi:

ha elvileg elfogadnánk ezt a gyakorlatilag kivihetetlen ötletet, akkor azt ismernénk be, hogy a nyomozómunka eszközeivel képtelenek vagyunk elfogni a tettest. [...] Ez a klasszikus nyomozómunka halála lenne! Istenem, ezek hallatán bizonyosan megfordul a sírjában Sherlock Holmes, Maigret és Philip Marlowe. Ők sok mindent elmondtak a szakmánkról, és főként példát mutattak. Szerintük a jó nyomozó kitartó, mint a hosszútávfutó, eszes, mint egy sakkmester, elszánt, mint a triplaszaltóra készülő légtornász...¹⁶

Ebben az idézetben Mág nemcsak követendő példának tekinti a megnevezett detektívek habitusát, de össze is mossa Conan Doyle, Simenon és Chandler világát a sajátjával.

Mág – mint legtöbbször a klasszikus krimi nagy detektívjei – a sorozatgyilkosok rács mögé juttatását személyes ügyként kezeli. Az ismeretlen elkövetőket gyakran démonizálja: elméjében e gonosz figurák az ördög megtestesüléseként értelmeződnek, s a nyomozó

¹³ Uő, *Halálos utazás*, 297.

¹⁴ Uő, *A harmadik gyilkosság*, 66.

¹⁵ Uő, *Halálos utazás*, 55.

¹⁶ Uő, *Esőben jár a halál*, 180.

többször is úgy érzi, hogy a tettes figyeli minden lépését. Az efféle gyilkos agyfúrt, s gyakran egy lépéssel a nyomozó előtt jár. Olyan figura, akit csapdába kell csalni ahhoz, hogy lelepleződjék. A gonosz elleni küzdelem személyességét tovább erősíti, hogy bizonyos esetekben maguk a tettesek is Mágot tekintik közvetlen ellenfelüknek. Az *Esőben jár a halál* egyik jelenetében az elbeszélő által „Fantom”-nak keresztelt elkövető telefonon felhívja az irodájában tartózkodó nyomozót, és életveszélyesen megfenyegeti. A *Halálos utazás* egyik utolsó jelenetében a sátánista sorozatgyilkos fogságba ejti Mágot, ám mielőtt megölné, a nyomozó kollégái ott teremnek, s megmentik őt. Ugyanez a dramaturgia ismétlődik a guillotine-os gyilkosságokról szóló *Halál a síneken* fináléjában is.

A holmes-i köntös és a maigret-i télikabát mellett Philip Marlowe öltönyét is magára ölti a Mág-regények első személyű hőse. Többször kerül Chandler alakjához hasonló helyzetekbe: előfordul, hogy figyelmen kívül hagyva a nyomozás hivatalos protokollját, saját szakállára cselekszik: ilyenkor éppen olyan öntörvényű detektívvé válik, mint Marlowe. Csak egy példa: *A Főthy-villa titkában* a nyugdíj előtt álló, szellemi frissességéből még semmit sem veszített Mág főfelügyelő kéthetes szabadságát tölti, amikor egy fiatal hölgy felkeresi a lakásán, s arra kéri, segítsen megoldani nővére rejtélyes eltűnésének ügyét. A detektív igent mond a felkérésre. Mág ideiglenesen magánnyomozói szerepbe bújva ered a rejtély nyomába, vállalva ezzel a feletteseivel való konfrontálódás lehetőségét. Amikor megbízza felveti, hogy nem szeretné, ha miatta a detektívet kellemetlenségek érnék, a tapasztalt zsaru olyan választ ad, amelyhez hasonlót Mág korábbi műveiben aligha találhatnánk, kisebb módosításokkal viszont akár Marlowe szájába is adhatnánk: „Már mindent kipróbáltam az életben, a jót és a rosszat, a dicséreteket és a büntetéseket. Engem soha többé nem akadályozhat meg senki abban, hogy saját utamat járjam. Se beképzelt főnökök, se alattomos barátok, se kacér nők. Akarom, nem akarom, kifelé megyek ebből az átkozott és áldott világból.”¹⁷

A lehetséges Marlowe-minták közé sorolható Mág alkohol iránti – a józanság korlátait mindig betartó – vonzalma. Lehet tél vagy nyár, a nyomozó szolgálatban vagy azon kívül előszeretettel fogyaszt szeszes italokat. A sört imádja, különösen a német importból származó fajtákat, de – ha kínálják – nem veti meg a pálinkát, a konyakot és a whiskyt sem. Az allúziók közül talán a leginkább zavarba ejtő Mág libidójának megjelenése és látványos fokozódása. Tudvalévő, hogy Marlowe detektívmunkájának sikereit nemcsak kiváló szakmai képességének, de szexuális vonzerejének is köszönheti. Nos, az idősödő, nyugdíj előtt álló Mágnak a kései művekben hasonló kisugárzása van. Az életmű 1990 előtti részében teljesen aszexuális nyomozónak az utolsó öt regényben a gyengébb nem iránti érdeklődése látványosan felélénkül. Többször is előfordul, hogy a detektív az adatgyűjtés céljából felkeresett kiváló alakú fiatal vagy középkorú hölgyektől leplezetlen ajánlatot kap. Miközben Mág felesége napokon át várja a munkájába

¹⁷ Uő, *A Főthy-villa titka*, 12.

beletemetkezett férjét, s ura hazaérkezése előtt szorgalmasan készíti a nyomozó legkedveltebb ételét, a grenadírmarsot, Mág a hűségét kockára tévő kalandokba sodródik. A *Halál a síneken* egyik hölgszereplője az érkező nyomozót lenge ruházatban fogadja. A jelenetet, amelyben Mág a nő csáberejétől megrészegül, a következőképpen beszéli el az első személyű narrátor: „A vér a fejembe tolult, felálltam és mint tehetetlen vasdarab a végtelenül erős mágnes vonzására, megindultam feléje. Mosolygott, amikor odaértem, átölelt és vöröstre festett érzéki száját az enyémre tapasztotta. Hosszú csók volt, aztán átölelve az egyik ajtó, nyilvánvaló a hálószoba felé húzott. Engedelmesen követtem az elégedetten mosolygó nőt, keze már a kilincsen volt, amikor megszólalt a telefon.”¹⁸

Mág libidójának legfőbb céltáblája azonban Teri, a fiatal nyomozólány. Csaknem minden kései regényben tesz egy-két célzást a nő csodás alakjára. A *Halálos utazásban* egy alkalommal az éppen beszámolót tartó lány szépségéről elmélkedik.¹⁹ A *Halál a síneken* lapjain azonban már nyíltan beszámol az olvasónak a hölgy alakjára vonatkozó megfigyeléseiről. Egy példa: „Különösen felkeltette figyelmemet, hogy lenge selyem blúza alatt jól látszottak lányos mellének körvonalai.”²⁰ Ugyanezen regény egyik későbbi jelenetében a még ismeretlen gyilkos leüti Terit. Az alélt lány, félig öntudatlan állapotban az őt megtaláló Mágot arra kéri, csókolja meg.²¹ A nyomozó ezt háromszor is megteszi. Mivel Teri később már nem emlékszik az esetre, s Mág sem szeretné, ha az eset nyilvánosságra jutna, kapcsolatuk visszatér hivatalos keretei közé.

A fenti példák jól mutatják, hogy a kései Mág nem maradt érzéketlen a bűnügyi irodalom hagyománya iránt. Arra a kérdésre, hogy próbálkozásai eredményesen ötvözték-e a szocialista krimi a zsáner nemzetközi klasszikusainak világával, nehéz volna igenlő választ adni. A magyar krimi 20-21. századi korpuszának kutatója számára azonban nem is ennek eldöntése a legfontosabb feladat, hanem inkább annak tisztázása, hogy a szocialista bűnügyi irodalom első számú honi képviselőjének kései munkássága milyen szerepet kaphat annak a provizórikus időszaknak az újragondolásakor, amely a szakirodalom csaknem egybehangzó véleménye szerint eseménytelenül ékelődik a Kádár-kori és a kortárs magyar krimi periódusai közé.

¹⁸ Uő, *Halál a síneken*, 100.

¹⁹ „Míg a jegyzeteit lapozgatta, az arcát néztem. Olyan volt, mint egy színésznő, illetve mégsem, mert nem volt annyira kifestve, de így is kifejezetten szépnek láttam. Nyugodtan eljátszhatná a főszerepet egy Kleopátráról készített filmben. Zöld garbója fölött világosbarna kabátot viselt, ami tökéletessé tette a jelenséget.” Uő, *Halálos utazás*, 112.

²⁰ Uő, *Halál a síneken*, 55.

²¹ Uő., 166.